

ABDULLA AVLONIY – O‘ZBEK MA’RIFATPARVARLIGI VA PEDAGOGIK TAFAKKURI TARIXIDA

Matyoqubova Zuhra Xasanboy qizi

Termiz Davlat Pedagogika Instituti

*“Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq
ta’limi” yo’nalishi 3-bosqich talabasi*

+998944360103

Annotatsiya

Mazkur maqolada Abdulla Avloniyning ijtimoiy-siyosiy qarashlari, ma’rifiy faoliyati, pedagogik merosi va adabiy-estetik qarashlari ilmiy tahlil qilinadi. Uning jadidchilik harakati doirasida tutgan o‘rni, “Turkiy guliston yoxud axloq” asarining g‘oyaviy-badiiy ahamiyati hamda o‘zbek xalqining milliy uyg‘onish davri tarixidagi roli yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Abdulla Avloniy, jadidchilik, ma’rifat, pedagogika, axloq, uyg‘onish davri, milliy ong.

Аннотация

В данной статье будет проведен научный анализ социально-политических взглядов, просветительской деятельности, педагогического наследия и литературно-эстетических взглядов Абдуллы авлони. Освещается его роль в джадидистском движении, идейно-художественное значение произведения “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ” и роль в истории национального возрождения узбекского народа.

Ключевые слова: Абдулла Авлани, джадидизм, просвещение, педагогика, мораль, Ренессанс, национальное сознание.

Kirish

XX asr boshlarida Markaziy Osiyo ijtimoiy hayotida tub o‘zgarishlar yuz berdi. Chor Rossiyasi mustamlakachiligi ostida milliy taraqqiyot yo‘llari izdan chiqqan bir davrda xalqni ilm va ma’rifat sari etaklashdek buyuk vazifa jadid ziyolilari zimmasiga tushdi. Shu ziyolilar orasida Abdulla Avloniy o‘zining ma’rifiy, adabiy va pedagogik qarashlari bilan alohida ajralib turadi. Uning faoliyati o‘zbek milliy uyg‘onish davrining eng yorqin namunasi bo‘lib, bugun ham ijtimoiy-madaniy taraqqiyotimizda dolzarb ahamiyat kasb etadi. U nafaqat shoir va yozuvchi, balki pedagog, jurnalist, jamoat arbobi sifatida ham o‘zbek ma’naviy taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shdi.

“Avloniy o‘zbek pedagogik tafakkurining poydevorini yaratgan allomadir. Uning ijodi – ma’rifatparvarlik va milliy uyg‘onish davrining yorqin namunasi.”[1]

Tahlil va natijalar

Har bir buyuk ijodkorning ildizi uning oilasi va bolaligidagi tarbiyasida yotadi. Abdulla Avloniy ham o'zining ilk tarbiyasini samimiy, ma'naviyatli va halol mehnatkash oila bag'rida oldi. Uning uyi oddiy bo'lsa-da, unda mehr va odob-axloq hukm surar, kitob so'zi, ilm va hunar qadrlanar edi. Avloniyning ota-onasi uni bolaligidan halollikka, pokiza yashashga, insoniylikka yo'naltirdi. Onasining mehribon qalbi, otasining mehnatkashligi va sabr-bardoshi kelajak shoirning ruhiy dunyosiga mustahkam poydevor bo'ldi. Shu muhitda ulg'aygan Avloniy ilmni yuksak fazilat, ma'rifatni esa nur deb bildi. Bolalik chog'idanoq kitobga oshno, so'z sehridan maftun bo'lgan Avloniy asta-sekin adabiyot olamiga yuz burdi. Uning qalbi orzular va ezgu niyatlar bilan to'lib, she'riyatga ilk qadamlari ham ana shu muqaddas tarbiyaning mevasi sifatida yuzaga keldi. Shunday qilib, oilaviy tarbiya va mehr uni millatparvar shoir va ma'rifatparvar ziyoli qilib etishtirdi. Ijodkorning adabiyotga kirib kelishi bu — qalbida yonib turgan orzu va ilhom alangasining satrlarga ko'chishidir.

Abdulla Avloniy ham o'zining ilk ijodiy qadamlarida xalq taqdiri, millat kelajagi va ilm-ma'rifatning qudratini yuragida yuksak tuyg'ular bilan his etdi. U adabiyot sahnasiga oddiy shoir sifatida emas, balki xalq dardini so'z bilan davolovchi, millat ruhini uyg'otuvchi, qalblarga nur sochuvchi ma'rifatparvar sifatida kirib keldi. Adabiyot olamiga uning kirib kelishi xuddi bahorning ilk tongi kabi yangi nafas, uyg'onish, hayotbaxsh shamol bo'ldi. Shoirning dastlabki she'rlari millatni jaholat uyqusidan uyg'otuvchi, yosh avlodni ilmga da'vat qiluvchi, kelajakka umid uyg'otuvchi chaqiriqlar bilan yo'g'rilgan edi.

Abdulla Avloniy yoshlik chog'idanoq millat kelajagi ilmida, ma'rifatda ekanini chuqur his etgan edi. U o'zining dastlabki she'rlarida xalqni uyg'otishga, jaholat zulmatidan chiqarishga chaqirdi. Shoirning bu boradagi misralari hamon qalblarga nur sochadi:

**“Ilm ila ziynat bo'lur inson,
Ilmsiz hayvon kabidir jon.
Ilm ila o'qib bilur dunyo,
Ilm ila ochilur ko'ngil chiro.” [2]**

Bu satrlarida shoirning yosh bo'lishiga qaramay, xalqni ilmga, o'qishga da'vat qiluvchi kuchli ohang sezilib turadi.

Avloniy she'rlarida jaholatning zararini ham keskin qoralagan:

**“Jaholat qorong'i kecha kabidir,
Uning zulmati elni charchatibdir.
Ilm esa kunduz kabi yoritur,
Millatning yo'lini ravshan etur.” [3]**

Uning ilk ijodidagi bunday chaqiriqlar, o'sha davr jadidlarining maqsad-muddaolari bilan uyg'un bo'lib, Avloniyni milliy uyg'onish adabiyotining ilg'or vakillaridan biriga aylantirdi.

Avloniyning ijodi — xalq qalbining aks-sadosi, uning faoliyati esa millat uygʻonishining hayqirigʻi edi. U oʻz qalamini nafaqat sheʼr yozish uchun, balki millatni uygʻotish, jaholat zulmatidan chiqarish, ilm-maʼrifat shamʼini yoqish uchun ishlatdi.

Shoirning dastlabki sheʼriy toʻplamlari “Adabiyot yoxud milliy sheʼrlar” (1909), “Birinch muallim” (1912), “Turkiy guliston yoxud axloq” (1913) singari asarlari edi. Bu kitoblar nafaqat yoshlar tarbiyasida, balki butun millatni maʼrifat sari etaklashda bebaho manba boʻldi. Avloniy sheʼrlarida xalq dardi, millat kelajagi, Vatan taqdiri jarangladi:

“Ey xalqim, uygʻon, oʻrningdan tur,

Jaholat yoʻlida boʻlma garib.

Ilm nurin qoʻlga olib yursa,

Kelajak seni qilur aziz.”

Avloniy faqat shoir emas, balki oʻqituvchi, maʼrifatparvar, teatr sahnasida ham millatni uygʻotuvchi sanʼatkor boʻldi. U Toshkentda “Turon” teatr truppasini tashkil etdi, sahnada xalqni tarbiyalovchi asarlar qoʻydi.[4] Chunki Avloniy nazarida sahna — bu ham darsxona, aktyor esa — xalqning ustozidir.

Shuningdek, u yangi maktablar ochib, oʻquvchilar uchun darsliklar yozdi. “Birinch muallim”, “Ikkinchi muallim” singari kitoblari oʻz davrida minglab bolalar qoʻliga ilm chirogʻini tutqazdi. U oʻqituvchilik faoliyatida ham, sheʼriyatida ham, sahna ishlarida ham yagona maqsadni koʻzladi: millatni uygʻotish, xalqni maʼrifat va taraqqiyot sari etaklash.

Milliy uygʻonish davri — bu xalqning oʻzligini anglash, oʻz tilini, madaniyatini, ilm va maʼrifatini qayta kashf etish davri edi. Ana shu buyuk uygʻonish jarayonining oldingi safida Abdulla Avloniy kabi jasoratli jadidlar turardi.

Avloniy jadidchilik harakatiga qoʻshilib, uni hayotining mazmuniga aylantirdi. U uchun jadidchilik oddiy islohot emas, balki millatning kelajagi uchun kurash, qalblarga ilm va maʼrifat nuri olib kirishning yagona yoʻli edi. Shu boisdan ham u yangi usul maktablarini ochib, bolalarga oʻqish-yozishni, dunyo fanlaridan saboq berishni oʻz zimmasiga oldi.

Uning asarlari, maqolalari, darsliklari xalqni jaholat uyqusidan uygʻotishga xizmat qildi. Avloniy uchun ilm — hayotning chirogʻi, maʼrifat esa millatni zulmatdan qutqaruvchi nur edi. Shuning uchun ham u oʻz asarlarida bu gʻoyani bor kuchi bilan targʻib qildi. [5]

Avloniy jadidchilik harakatida nafaqat yozuvchi va shoir, balki oʻqituvchi, publitsist, sahna ijodkori, maʼnaviy etakchi sifatida ham faol boʻldi. U “Turon” teatrini tashkil etib, asarlar orqali xalqni oʻylashga, fikrlashga undadi. Avloniy nazarida teatr — bu xalq qalbini uygʻotuvchi minbar, sahna esa maʼrifatning yorugʻ maydonchasi edi.

Shu boisdan ham Avloniy nafaqat o'z davrining, balki butun millatning ma'naviy uyg'onishiga xizmat qilgan ulug' siymo bo'lib qoldi. U jadidchilikni faqat harakat sifatida emas, balki milliy o'zlikni qayta anglashning ramzi sifatida ko'rdi.

Xulosa va takliflar

Abdulla Avloniy ijodi va faoliyati o'zbek adabiyoti hamda milliy ma'naviyat tarixida betakror iz qoldirdi. U o'z qalamini millat dardi, xalq baxti uchun xizmatga safarbar etib, satrlarini qalblarni uyg'otuvchi, ko'ngillarni nurafshon qiluvchi manbaga aylantirdi. Avloniy faqat shoir emas, balki ustoz, ma'rifatparvar, millatning ma'naviy yo'l boshchisi sifatida o'z davrini yoritib berdi.

Uning asarlari bugun ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q, aksincha, ular xalqni ilmga, birlikka, insoniylik va ma'naviy yuksalishga chorlovchi abadiy chorlov sifatida yangraydi. Avloniy merosi — bu millatni uyg'otuvchi nur, ma'rifat sham'i, milliy o'zlikni eslatuvchi xazina bo'lib qolaveradi.[6]

Shu boisdan, Avloniy nomi faqat adabiyot tarixida emas, balki xalq qalbida ham doimo ehtirom bilan tilga olinadi. Uning ijodi va faoliyati har bir avlod uchun ibrat, milliy uyg'onishning ramzi va ma'rifat yo'lining yorug' yulduzi bo'lib yashayveradi.

Bugun ham Abdulla Avloniy nomi tilga olinganda, biz ilm-ma'rifatni hayot mazmuniga aylantirgan, millat uchun jonini fido qilgan, ijodi bilan ruhiy meros qoldirgan ulug' ustozni ko'z oldimizga keltiramiz.

Avloniy o'zbek adabiyoti tarixida nafaqat shoir va dramaturg, balki ma'rifatparvar, millatparvar, xalq qalbining so'zlovchisi sifatida abadiy yashaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qo'shjonov, M. XX asr boshlarida o'zbek adabiyoti. – Toshkent: Fan, 1993.
2. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
3. Avloniy, A. Birinchi muallim. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1993.
4. To'xliyev, B. Jadidchilik harakati va milliy uyg'onish. – Toshkent: Ma'naviyat, 2012.
5. G'afurov, A. Abdulla Avloniy hayoti va ijodi. – Toshkent: Fan, 1984.
6. Yo'ldoshev, Q. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2005.
7. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. "Abdulla Avloniy" maqolasi. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti, 2000.
8. Rasulov, H. O'zbek jadid adabiyoti. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2015.
9. www.ziyouz.uz
10. www.adabiyot.uz
11. www.uzlit.net

- 12.HAKIMOVA, M. R. MAMLAKAT VA FRONT EHTIYOJLARIGA QARATILGAN QISHLOQ XO 'JALIGI SOHASIDA XOTIN-QIZLARNING FRONTORTI JASORATLARI
- 13.Xoldor, P. (2024). JADIDCHILIK G 'OYALARI TARG 'IBOTINING IQTISODIY MUOMMOLARGA NISBATAN IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLILI. Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal, 2(1), 281-285.
- 14.Ikromovich, P. K. (2024). A SOCIO-PHILOSOPHICAL APPROACH TO THE ESSENCE OF THE JADIDISM MOVEMENT. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 4(11), 175-181.
- 15.Ikromovich, P. K. (2024). A SOCIO-PHILOSOPHICAL APPROACH TO THE ESSENCE OF THE JADIDISM MOVEMENT. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 4(11), 175-181.
- 16.PATIYEV, X. (2024). JADID MA'RIFATPARVARLARI QARASHLARIDA FARZAND TARBIYASINIING IJTIMOIIY-FALSAFIY TASNIFI. O'zMU yangiliklari , 1 (1.10. 1), 166-168.
- 17.Патиев, Х. (2023). ЖАДИДЧИЛИК ҚАРАШЛАРИ НЕГИЗИДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЙЎНАЛИШЛАРНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА ЖАМИЯТДА РИВОЖЛАНИШИ. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences, 3(11)..